

Μεγαρικό Διάταγμα: οι πρώτες στην ιστορία οικονομικές κυρώσεις ως μέσο άσκησης πολιτικής πίεσης

Τα περίφημα επιτεύγματα της Αθήνας του “Χρυσού Αιώνα του Περικλή” αμαυρώθηκαν μια για πάντα από τον καταστροφικό Πελοποννησιακό Πόλεμο ο οποίος έφερε αντιμέτωπες τις συμμαχίες της Αθήνας και της Σπάρτης σε ένα εικοσιεπταετή πόλεμο για ηγεμονία και που μεταμόρφωσε οριστικά τον κλασικό ελληνικό κόσμο. Ποιά ήταν όμως η πραγματική αιτία αυτού του πολέμου; Παραδοσιακά, οι εξηγήσεις για το ξέσπασμα του πολέμου έχουν βασιστεί στο χρονικό του Θουκυδίδη “*Η Ιστορία του Πελοποννησιακού Πολέμου*” που χρησίμευσε ως η κύρια και έγκυρη ιστορική πηγή γι’ αυτή την σύγκρουση. Αλλά, μήπως υπάρχουν κάποιες μεγαλύτερες προεκτάσεις στην αιτιολογία του Θουκυδίδη και σε αυτά που ο ίδιος μπορεί να παρέλειψε σκόπιμα; Σύγχρονοι ιστορικοί μελετητές διατυπώνουν την άποψη ότι η μεγαρική πολιτική του Περικλή ήταν η βασική αιτία του Πελοποννησιακού πολέμου και συμφωνούν επίσης ότι ο έλεγχος των Μεγάρων, μιας μικρής πόλης που καταλάμβανε όμως μια κρίσιμη στρατηγική γεωγραφική θέση, ήταν ο κύριος, αν και μη αναγνωρισμένος στόχος της Αθήνας που πυροδότησε, τελικά, την μακροχρόνια και καταστρεπτική σύγκρουση.

Το 425 π.Χ., ο Πελοποννησιακός Πόλεμος βρισκόταν στον έκτο χρόνο. Ο Περικλής και σχεδόν το ένα τρίτο του πληθυσμού της Αθήνας είχαν πεθάνει από ένα καταστροφικό λοιμό. Η αμυντική πολιτική του Περικλή είχε αποτύχει. Η Αθήνα αντιμετώπιζε οικονομική κρίση ενώ ο πόλεμος βρισκόταν σε αδιέξοδο. Την ίδια χρονιά, ο Δημοσθένης κατάφερε μια αιφνιδιαστική νίκη στην Πύλο, παγιδεύοντας εκατοντάδες Σπαρτιάτες στην Σφακτηρία. Είναι αξιοσημείωτο ότι η Σπάρτη έστειλε αντιπροσωπεία στην Αθήνα για να προσφέρει όχι μόνο γενικούς όρους ειρήνης, αλλά και μια στρατηγική συμμαχία με αντάλλαγμα την παύση των εχθροπραξιών. Αυτή ήταν μια χρυσή ευκαιρία για τον τερματισμό του πολέμου πριν η πραγματική φρίκη και η βαρβαρότητα που επρόκειτο να ακολουθήσουν σκληρύνουν τις καρδιές όλων των εμπλεκόμενων μερών. Ωστόσο, οι Αθηναίοι την απέρριψαν.

Ο Θουκυδίδης αναφέρει ότι ο Κλέων, αθηναίος στρατηγός και πολεμοκάπηλος δημαγωγός, απέρριψε την ευκαιρία για ειρήνη προκειμένου να επιτύχει τους πιο μεγαλεπήβολους στόχους του. Από την ανάγνωση του κειμένου του Θουκυδίδη αποκαλύπτεται ότι αυτό που έκανε στην πραγματικότητα ο Κλέων ήταν να υποβάλει στη Σπάρτη αντιπροτάσεις που δεν θα μπορούσαν σε καμία περίπτωση να γίνουν αποδεκτές. Συγκεκριμένα, αξίωσε την επιστροφή στο status quo ante της εποχής της μεγαλύτερης εδαφικής επιρροής της Αθήνας, στο αποκορύφωμα αυτού που αργότερα ονομάστηκε Πρώτος Πελοποννησιακός Πόλεμος (460 π.Χ. - 445 π.Χ.), όταν δηλαδή η Αθήνα είχε υπό τον έλεγχό της την Βοιωτία και την γειτονική Μεγαρίδα. Σαφώς, μια τέτοια συμφωνία δεν ήταν δυνατόν να γίνει αποδεκτή από τους Σπαρτιάτες γιατί η παράδοση των Μεγάρων θα έφερνε την εξουσία της Αθήνας απευθείας στον Ισθμό και θα απέκοπτε την Σπάρτη από την κεντρική Ελλάδα.

Σύμφωνα με τον Θουκυδίδη, τρεις ήταν οι κύριες αιτίες του Πελοποννησιακού Πολέμου, αλλά ο ίδιος επέμεινε ότι αυτές δεν ήταν παρά προσχήματα. Από την άλλη, διατύπωσε ένα είδος δόγματος περί της αναπόφευκτης σύγκρουσης, ισχυριζόμενος ότι η αύξηση της δύναμης της Αθήνας και ο φόβος που προκαλούσε στους Λακεδαιμόνιους αυτή η κατάσταση, κατέστησαν τον πόλεμο αναπόφευκτο. Παρόλα αυτά, περιγράφει λεπτομερώς δύο από αυτές τις αιτίες, την σύγκρουση των Αθηναίων με την Κόρινθο για την πρώην κορινθιακή αποικία Κέρκυρα και τον αυταρχικό τρόπο με τον οποίο η Αθήνα αντιμετώπισε την σύμμαχό της Ποτίδαια, μια άλλη πρώην κορινθιακή αποικία. Αλλά η τρίτη αιτία που εισήγαγε ο Θουκυδίδης, ένα είδος εμπορικού αποκλεισμού των Μεγάρων με την θέσπιση του “Μεγαρικού Διατάγματος”, περιγράφεται επιδερμικά, με ελάχιστη έμφαση και σχεδόν καμία επεξήγηση, σαν να μην άξιζε καν τον κόπο να συζητηθεί.

Ο Θουκυδίδης παρείχε επίσης ελάχιστες λεπτομέρειες για τον Πρώτο Πελοποννησιακό Πόλεμο που πυροδοτήθηκε από την αποχώρηση των Μεγάρων από την Πελοποννησιακή

Συμμαχία και την προσχώρησή τους στην, υπό Αθηναϊκή ηγεμονία, Συμμαχία της Δήλου. Ο Θουκυδίδης λοιπόν εστίασε ελάχιστα στον προηγούμενο πόλεμο και αυτή η στάση του είναι εντυπωσιακή, μια στάση που ο μελετητής Stan Prager την παρομοιάζει σαν να ήταν ένας σύγχρονος ιστορικός που καταγράφει την άνοδο του Χίτλερ τον εικοστό αιώνα και παρ' όλα αυτά αναφέρεται ελάχιστα στην ήττα της Γερμανίας στον Πρώτο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Τα Μέγαρα ήταν μια πολύ μικρή πόλη η οποία λόγω της στρατηγικής της θέσης είχε μεγάλη σημασία σε σχέση με το μέγεθός της. Ο N.G. L. Hammond την περιγράφει ως “χτισμένη σε ένα άγονο βραχώδες έδαφος”, ενώ ο Ισοκράτης είχε πει ότι οι Μεγαρείς “καλλιεργούσαν βράχους”. Σύμφωνα με τον Kagan, τα Μέγαρα δεν μπορούσαν να παράγουν αρκετό σιτάρι για να θρέψουν τους 25.000 έως 40.000 κατοίκους της Μεγαρίδας, αλλά τα υψίπεδα είχαν αρκετή βλάστηση για να θρέψουν τα κοπάδια των προβάτων που παρήγαγαν το κύριο προϊόν εξαγωγής των Μεγάρων που ήταν χοντρά, φθηνά μάλλινα πανωφόρια. Τα Μέγαρα είχαν λιμάνια τόσο στον Κορινθιακό (Παγές) όσο και στον Σαρωνικό κόλπο (Νισαία), γεγονός που προήγαγε τον πλούτο από τις εμπορικές σχέσεις και δεν αποτελεί έκπληξη το γεγονός ότι η οικονομία των Μεγάρων βασιζόταν στο εμπόριο.

Κάποιοι ιστορικοί παρομοιάζουν την γεωγραφική θέση των Μεγάρων με το Βέλγιο, καθώς και τα δύο χρησίμευαν ως ένα είδος ανοιχτού διαδρόμου για εισβολές. Στην περίπτωση των Μεγάρων, ήταν η “πύλη” μέσω της οποίας ένας στρατός μπορούσε να περάσει από την Πελοπόννησο στην Αττική και να απειλήσει την Αθήνα. Αλλά ήταν και η κύρια εμπορική οδός από τη Βοιωτία προς την Πελοπόννησο που διέσχιζε την επικράτεια της Μεγαρίδας. Ο ιστορικός Tom Holland επισημαίνει ότι κατά το πρώτο στάδιο των Περσικών Πολέμων, οι Σπαρτιάτες άρχισαν να καταστρέφουν τον δρόμο προς τα Μέγαρα για να αποτρέψουν την περσική εισβολή από τον βορρά. Αυτή η διαδρομή ήταν επίσης ο μόνος τρόπος για έναν χερσαίο στρατό να εισβάλει στην Αθήνα. Για τους λόγους αυτούς, η Αθήνα επεδίωκε την ένταξη των Μεγάρων στην αθηναϊκή συμμαχία επειδή μια φιλική Μεγαρίδα θα της προσέφερε απόλυτη ασφάλεια, εμποδίζοντας έναν χερσαίο στρατό να εισβάλει στην Αττική. Αντίθετα, μια εχθρική Μεγαρίδα θα αφαιρούσε από την Αθήνα το στρατηγικό πλεονέκτημα έναντι οποιουδήποτε αντιπάλου. Ως εκ τούτου, η στρατηγική θέση των Μεγάρων έμελλε να διαδραματίσει σημαντικό ρόλο τόσο στον πρώτο όσο και στον δεύτερο Πελοποννησιακό Πόλεμο.

Το δίλημμα που ετίθετο διαρκώς ενώπιον των Μεγαρέων ήταν αν έπρεπε να ενθαρρύνουν, να προωθήσουν, να εμποδίσουν ή να αγνοήσουν αυτή την εμπορική δραστηριότητα, σταθμίζοντας στρατηγικούς παράγοντες όπως οι συμμαχίες, τα οικονομικά οφέλη και η ασφάλεια. Αντίθετα, τα κράτη που είχαν ιδιαίτερο ενδιαφέρον να εξασφαλίσουν ασφαλή διέλευση από τον Ισθμό έπρεπε επίσης να επιλέξουν τον καλύτερο τρόπο για να επηρεάσουν τη συμπεριφορά των Μεγάρων, είτε μέσω φιλικών σχέσεων, ανταμοιβής, εκφοβισμού, είτε μέσω άμεσου εξαναγκασμού.

Μετά την νίκη των Ελλήνων επί των Περσών το 479 π.Χ., η Αθήνα πρωτοστάτησε στην δημιουργία της ευρείας συμμαχίας πόλεων του Αιγαίου, την Δηλιακή Συμμαχία, η οποία εξελίχθηκε γρήγορα σε αυτό που μπορεί να χαρακτηριστεί ως “Αθηναϊκή Αυτοκρατορία”. Η αθηναϊκή ηγεμονία, βασισμένη στη ναυτική της δύναμη, ήρθε γρήγορα σε σύγκρουση με την παραδοσιακή χερσαία ηγεμονία της Σπάρτης και της Πελοποννησιακής Συμμαχίας που περιλάμβανε, πλην των άλλων, τη Θήβα, την Κόρινθο και τα Μέγαρα. Ο πόλεμος που ξεκίνησε με την αποστασία των Μεγάρων και την σφαγή του αθηναϊκού αποσπάσματος το 447 π.Χ., έληξε με την επανένταξή τους στην Πελοποννησιακή συμμαχία. Λίγο αργότερα, το 445 π.Χ., ακολούθησε η συνθήκη της Τριακονταετούς Ειρήνης όπου και οι δύο πλευρές προέβλεψαν σε αμοιβαίες υποχωρήσεις και παραχωρήσεις προκειμένου να τερματιστεί ο πόλεμος. Η επιστροφή των Μεγάρων στην Πελοποννησιακή Συμμαχία ήταν αναπόσπαστο κομμάτι αυτής της συνθήκης. Η συνθήκη περιελάμβανε διαιτησία, επομένως θεωρητικά οι μελλοντικές συγκρούσεις μεταξύ των δύο συμμαχιών θα έπρεπε να επιλύονται χωρίς να καταφύγουν σε πόλεμο.

Η ειρήνη διήρκησε σχεδόν δεκαπέντε χρόνια χωρίς καμία σοβαρή παραβίαση της συνθήκης. Εν τω μεταξύ, η περσική απειλή είχε μειωθεί, ενώ ο Περικλής εξελέγη στρατηγός και οδήγησε την Αθήνα σε αυτό που έχει ονομαστεί «Χρυσή Εποχή», διοχετεύοντας μεγάλο μέρος των φόρων που κατέβαλαν τα μέλη της Δηλιακής Συμμαχίας, φαινομενικά για την

καταπολέμηση των Περσών, σε τεράστια οικοδομικά έργα, συμπεριλαμβανομένου του Παρθενώνα. Η Αθήνα έγινε πλούσια και ισχυρή, ενώ οι Σπαρτιάτες επέστρεψαν στη συντηρητική πολιτική τους κουλτούρα, ικανοποιημένοι με το να μην χρειάζεται να διεξάγουν πόλεμο μακριά από την πατρίδα τους. Ωστόσο, οι αντιπαλότητες οξύνθηκαν όταν την περίοδο 435-432 π.Χ., η Αθήνα έλαβε ορισμένα πολύ επιθετικά μέτρα τα οποία την έφεραν σε άμεση αντιπαράθεση με την Κόρινθο, έναν βασικό σύμμαχο της Σπάρτης. Η Αθήνα είχε παρέμβει σε μια τοπική υπόθεση μεταξύ της Κορίνθου και της Κέρκυρας και εκδήλωνε μια αθέμιτη και επιθετική συμπεριφορά απέναντι σε μια άλλη πρώην κορινθιακή αποικία, την Ποτίδαια, η οποία ήταν μέλος της Δηλιακής Συμμαχίας. Όμως, το πιο προκλητικό βήμα της Αθήνας ήταν η υιοθέτηση μιας ακραίας αντιμεγαρικής πολιτικής που επικυρώθηκε με το γνωστό Μεγαρικό Διάταγμα.

Αν και δεν έχουν διασωθεί οι ακριβείς όροι του διατάγματος, ούτε καν πότε ακριβώς θεσπίστηκε, οι πιο επιφανείς ιστορικοί πιστεύουν ότι αυτό εισήχθη στην αθηναϊκή συνέλευση με πρωτοβουλία του Περικλή στα τέλη του 433 ή στις αρχές του 432 π.Χ. και θεωρούν ότι επρόκειτο για μια πράξη εμπορικού αποκλεισμού των Μεγάρων από τις αθηναϊκές αγορές και τα λιμάνια, αλλά και από κάθε λιμάνι της Δηλιακής Συμμαχίας. Ο Θουκυδίδης αναφέρεται ελάχιστα σε αυτό, σημειώνοντας μόνο ότι στη σπαρτιατική συνέλευση, το 432 π.Χ., οι Μεγαρείς εξέφρασαν τις διαμαρτυρίες τους για την επιβολή των αθηναϊκών κυρώσεων, ενώ κάνει και μια σύντομη αναφορά στην προθυμία της Σπάρτης να συμφωνήσει στη λήξη των εχθροπραξιών, εφόσον οι Αθηναίοι ανακαλούσαν το διάταγμα.

Δεδομένου ότι η οικονομία των Μεγάρων βασιζόταν στο εμπόριο και η Αθήνα ήλεγχε το Αιγαίο, βάσει αυτού του διατάγματος τα Μέγαρα θα οδηγούνταν σε οικονομική κρίση και χρεοκοπία, ενώ οι επικείμενες σοβαρές ελλείψεις σε τρόφιμα θα μπορούσαν να οδηγήσουν ακόμα και σε λιμό. Εν ολίγοις, το διάταγμα σαφώς απειλούσε με οικονομική καταστροφή τους Μεγαρείς. Ο καθηγητής αρχαίας ιστορίας Ian Worthington θέτει αυτό το ζήτημα σε μια σύγχρονη προοπτική, υπογραμμίζοντας ότι οι Μεγαρείς βασιζόνταν αποκλειστικά στο εμπόριο για την επιβίωσή τους. Το να τους απαγορευτεί, ξαφνικά, να χρησιμοποιούν τα εκατοντάδες λιμάνια που ανήκαν στη Δηλιακή Συμμαχία και ιδιαίτερα αυτό της Αθήνας, θα ήταν σαν να αποκλείονταν σήμερα οι ΗΠΑ από τις εμπορικές συναλλαγές με ολόκληρη την Ασία.

Οι διάφορες προφάσεις για την υπερψήφιση του Μεγαρικού Διατάγματος περιελάμβαναν “την καλλιέργεια ιερής γης” που διεκδικούσαν οι Αθηναίοι από τους Μεγαρείς, την παράνομη καταπάτηση των παραμεθόριων περιοχών και την παροχή ασύλου σε φυγάδες σκλάβους. Υποστηρίχθηκε επίσης ότι οι Μεγαρείς δολοφόνησαν τον Αθηναίο κήρυκα Ανθεμόκριτο. Όπως σημειώνει ο ιστορικός Ernst Badian, τέτοιες διαμάχες με τα Μέγαρα θα μπορούσαν εύκολα να επιλυθούν δια της διπλωματικής οδού. Ο ίδιος υποστηρίζει ότι αυτές οι υποτιθέμενες προσβολές από τους Μεγαρείς χρησιμοποιήθηκαν από την Αθήνα ως προπέτασμα καπνού για να καλύψει αυτό που ήταν ένα σκληρό τιμωρητικό οικονομικό πλήγμα εναντίον των Μεγάρων και πιθανότατα αντιπροσώπευε κάποιο είδος κρυφής ατζέντας του Περικλή. Εξ’ άλλου τα Μέγαρα ήταν και πάλι μέλος της Πελοποννησιακής Συμμαχίας σύμφωνα με τους όρους της Τριακονταετούς Ειρήνης και δεν υπήρχε λόγος για την Αθήνα να ασκήσει πίεση στη Μέγαρα μέσω αυτής της μοναδικής μεθόδου εμπάργκο, κάτι που δεν φαίνεται να έχει εμφανιστεί πουθενά πριν από αυτό στον αρχαίο κόσμο.

Όλοι οι μελετητές συμφωνούν ότι πίσω από το Μεγαρικό Διάταγμα κρύβεται ο Περικλής και ότι το υποστήριζε με πείσμα, ενώ ο χρόνος κυλούσε προς τον πόλεμο με τη Σπάρτη. Έχουν όμως, πραγματικά, σημασία οι προθέσεις του Περικλή; Κάποιοι ιστορικοί πιστεύουν ότι ο Περικλής χρησιμοποίησε το διάταγμα για να προκαλέσει σκόπιμα τον πόλεμο με τη Σπάρτη, ενώ κάποιοι άλλοι εκφράζουν μια άποψη διαμετρικά αντίθετη με αυτή, υποστηρίζοντας ότι το διάταγμα επινοήθηκε στο πλαίσιο μιας διπλωματικής τακτικής και δεν θα πρέπει να του αποδίδεται ιδιαίτερη βαρύτητα. Ο Stan Prager υποστηρίζει ότι μια θέση μεταξύ αυτών των δύο εκ διαμέτρου αντίθετων απόψεων φαίνεται περισσότερο πιθανή, ότι δηλαδή ο Περικλής δεν επιδίωκε να προκαλέσει πόλεμο με την Σπάρτη, αλλά ότι το Μεγαρικό Διάταγμα υπήρξε η πιο σημαντική αιτία για το ξέσπασμα του μεγάλου Πελοποννησιακού Πολέμου. Δεν αποτελεί λοιπόν θεμελιώδες ζήτημα το τι ακριβώς είχε κατά νου ο Περικλής, αλλά το γεγονός ότι υποστήριζε με ζήλο το Μεγαρικό Διάταγμα και αντιστάθηκε ακόμη πιο σθεναρά στην

κατάργησή του, με αποτέλεσμα η Σπάρτη να το θεωρήσει ως επιθετική πράξη που σε καμία περίπτωση δεν μπορούσε να γίνει ανεκτή. Υπό αυτήν την έννοια, ο τρόπος με τον οποίο η Σπάρτη αντιμετώπισε το διάταγμα είναι πολύ πιο σημαντικός από την στρατηγική στην οποία βασίστηκε το Μεγαρικό Διάταγμα.

Ο Kagan, ο οποίος απορρίπτει το δόγμα του Θουκυδίδη περί του αναπόφευκτου πολέμου, υποστηρίζει ότι ο ιστορικός, στην αφήγησή του, αντιμετώπισε το διάταγμα με τρόπο εντελώς επιδερμικό παραλείποντας σκόπιμα κάθε βασικό του στοιχείο επειδή ο ίδιος ήταν θιασώτης του Περικλή και επειδή ο λαός της Αθήνας κατηγόρησε αργότερα τον Περικλή και το διάταγμα του για τα δεινά που του επέφερε ο πόλεμος. Ο Kagan, με το βιβλίο του *“Thucydides: The Reinvention of History”* έφτασε στο σημείο να κατηγορήσει τον Θουκυδίδη για παραχάραξη της ιστορίας και για σκόπιμο ρεβιζιονισμό.

Κάποιοι ιστορικοί βλέπουν το διάταγμα ως μια αυστηρή προειδοποίηση προς την Κόρινθο αναφορικά με την παρουσία της στην Κέρκυρα, ενώ άλλοι το βλέπουν σαν μια συντονισμένη προσπάθεια να απομονωθούν και να πληγούν οικονομικά τα Μέγαρα, να κλονιστεί ο πολιτικός τους κόσμος, να ανατραπεί η κυβέρνηση και να εγκαθιδρυθεί μια νέα, φίλα προσκείμενη στην Αθήνα. Ο καθηγητής αρχαίας ιστορίας Ian Worthington υποστηρίζει ότι “όλοι γνώριζαν ότι η κρυφή ατζέντα του Περικλή ήταν να αναγκάσει τα Μέγαρα να επιστρέψουν στη Συμμαχία της Δήλου”. Με τους Μεγαρείς να λιμοκτονούν, τι ελπίδα θα είχαν παρά να αποχωρήσουν και πάλι από το σπαρτιατικό μπλοκ και να ενταχθούν για άλλη μια φορά στην αθηναϊκή συμμαχία; Με αυτόν τον τρόπο, η Αθήνα θα μπορούσε να ανακτήσει το στρατηγικό πλεονέκτημα που κατείχε κατά το μεγαλύτερο μέρος του Πρώτου Πελοποννησιακού Πολέμου. Ο ιστορικός Robin Lane Fox δηλώνει πεπεισμένος ότι ο πραγματικός στόχος του Περικλή ήταν να αποσταθεροποιηθεί έμμεσα το καθεστώς των Μεγάρων, χωρίς να κηρυχθεί πόλεμος.

Ο ιστορικός Russell Meiggs προσθέτει ένα νέο επιχείρημα, που οι περισσότεροι μελετητές φαίνεται να έχουν παραβλέψει, επισημαίνοντας ότι κλείνοντας η Αθήνα τα λιμάνια των συμμάχων της στα μεγαρικά πλοία, παρενέβαινε στα συμφέροντα όλων των πόλεων που διατηρούσαν εμπορικές σχέσεις με τα Μέγαρα. Εξ άλλου, τα Μέγαρα ήταν ο κύριος οικονομικός κρίκος μεταξύ των πελοποννησιακών κρατών και της εμπορικής περιοχής του Αιγαίου. Οποιαδήποτε ενέργεια των Αθηνών που επηρέαζε αρνητικά το Μεγαρικό εμπόριο, θα μπορούσε να έχει σημαντικό αντίκτυπο στην οικονομία των γειτονικών κρατών-πόλεων της Πελοποννήσου. Όπως παραδέχονται οι περισσότεροι μελετητές, το διάταγμα κατά των Μεγάρων θεωρήθηκε από την Σπάρτη ως πράξη επιθετικότητας εναντίον ενός πελοποννησιακού κράτους.

Με βάση τα γεγονότα, ο Θουκυδίδης επιχείρησε να παραπλανήσει το κοινό του σχετικά με την πραγματική φύση του διατάγματος και την ευθύνη του Περικλή για αυτό, σε μια προσπάθεια να αποπροσανατολίσει τον αθηναϊκό πληθυσμό και να αποτρέψει ή τουλάχιστον να μειώσει την οργή του λαού κατά του Περικλή. Από τις σατιρικές κωμωδίες *Ειρήνη* και *Αχαρνής* του Αριστοφάνη, προκύπτουν σαφείς ενδείξεις ότι οι Αθηναίοι κατηγορούσαν τον Περικλή ως υπεύθυνο για τον πόλεμο. Εδικά στους *Αχαρνής*, ο Αριστοφάνης περιγράφει με αρκετές λεπτομέρειες τα δεινά που βίωναν οι Μεγαρείς, δίνοντας ιδιαίτερη έμφαση στο γεγονός ότι οι κάτοικοι της Μεγαρίδας βρίσκονταν στα πρόθυρα της ακραίας φτώχειας, της πείνας και του εξευτελισμού. Αξιοσημείωτη είναι η σκηνή του έργου του, όπου ένας οικονομικά εξαθλιωμένος Μεγαρίτης βρίσκεται σε τέτοια απόγνωση που έχει ντύσει τις κόρες του σαν γουρουνάκια, τα οποία προσπαθεί να πουλήσει στον πρωταγωνιστή, τον Δικαιόπολη. Με λίγα λόγια, ο Μεγαρίτης, απελπισμένος πέρα από κάθε όριο, προσπαθεί να πουλήσει τις κόρες του ως πόρνες για να μπορέσει να θρέψει την υπόλοιπη οικογένειά του. Αυτός λοιπόν ο δυστυχής πατέρας έχει καταλήξει σε αυτή την αξιοθρήνητη κατάσταση λόγω του πολέμου και της απαγόρευσης πρόσβασης στις αθηναϊκές αγορές. Στην ίδια μοίρα θα τον είχε καταδικάσει και η εφαρμογή του Μεγαρικού Διατάγματος. Είναι λοιπόν ξεκάθαρο ότι αν η Σπάρτη δεν είχε παρέμβει, τα Μέγαρα δεν θα είχαν άλλη επιλογή για να αποφύγουν τον λιμό παρά να υποκύψουν στους Αθηναίους προκειμένου να αρθεί το διάταγμα, κάτι που θα επιτυγχανόταν μόνο με την αποχώρησή τους από την Πελοποννησιακή Συμμαχία και την ένταξή τους στην Δηλιακή Συμμαχία, όπως είχε συμβεί το 461 π.Χ. Αυτή την εξέλιξη η Σπάρτη δεν μπορούσε να την ανεχτεί και φυσικά δεν θα επέτρεπε να συμβεί.

Παρά την επιθετική πολιτική της Αθήνας απέναντι στην Κέρκυρα, στα Μέγαρα και στην Ποτίδαια, η Σπάρτη απέφευγε να προβεί σε κήρυξη πολέμου επειδή η Αθήνα, ειδικά στην περίπτωση της Ποτίδαιας, δεν παραβίαζε τεχνικά τους όρους της τριακονταετούς ειρήνης. Από την άλλη, αν η Σπάρτη επιζητούσε τον πόλεμο, γιατί καθυστέρουσε να τον κηρύξει; Οι ιστορικές πηγές αναφέρουν ότι ελήφθησαν πολλές πρωτοβουλίες από την πλευρά των πελοποννησίων ώστε να αποφευχθούν οι εχθροπραξίες με την Αθήνα και σε κάθε περίπτωση, δήλωναν πρόθυμοι να διατηρήσουν την ειρήνη με την προϋπόθεση ότι οι αθηναίοι θα απέσυραν το Μεγαρικό Διάταγμα. Ο Πλούταρχος εμφανίζεται πεπεισμένος ότι οι Αθηναίοι θα μπορούσαν να έχουν αποφύγει τον πόλεμο, αν μόνο είχαν πειστεί να άρουν το εμπάργκο εναντίον των Μεγάρων. Ο Περικλής όμως ήταν αμετάπειστος. Ζήτησε διαιτησία, όπως απαιτούσαν οι Τριακονταετείς Σπονδές, αλλά οι Αθηναίοι νομικιστές, μέσω του Περικλή, φρόντιζαν να διαμορφώνουν τις προκλητικές τους ενέργειες με τρόπο που να μην παραβιάζουν το γράμμα της συνθήκης, ενώ σίγουρα καταπατούσαν το πνεύμα της.

Μόνο εικασίες μπορούν να γίνουν για το τι ήλπιζε να κερδίσει ο Περικλής με το Μεγαρικό Διάταγμα, αλλά και για το λόγο που αντιστάθηκε με σθένος στην κατάργησή του. Είτε ερμήνευσε την καθυστέρηση των Σπαρτιατών να εμπλακούν σε πόλεμο ως σημάδι αναποφασιστικότητας ή και αδυναμίας, είτε ότι ο ίδιος πίστευε ότι θα επέβαλε μια ειρήνη, έστω την τελευταία στιγμή, με όρους ευνοϊκούς για την Αθήνα, είτε, με τους χειρισμούς του, παγιδεύτηκε σε μία δύνη από την οποία ήταν πλέον αδύνατον να δραπετεύσει. Σημασία έχει ότι το αποτέλεσμα ήταν το ίδιο. Το Μεγαρικό Διάταγμα αποδεικνύεται ότι ήταν μια τραγωδία λαθών που κόστισε στους Αθηναίους χιλιάδες ζωές, όλο τον πλούτο, ολόκληρο τον στόλο τους, αλλά και την ηγεμονία τους. Ολόκληρος ο κόσμος της Κλασσικής Ελλάδας θα άλλαζε δραματικά από τον τρομακτικό πόλεμο που το Μεγαρικό Διάταγμα προκάλεσε.

Το Μεγαρικό Διάταγμα αποτελεί ένα σημαντικό επεισόδιο στην αρχαία ελληνική ιστορία, απεικονίζοντας τη χρήση οικονομικών εργαλείων για την επίτευξη πολιτικών και στρατιωτικών σκοπών. Επιβάλλοντας κυρώσεις στα Μέγαρα, η Αθήνα επιδίωξε να επιβάλει την επιρροή της χωρίς άμεσο πόλεμο, ωστόσο το διάταγμα συνέβαλε τελικά στην έκρηξη του Πελοποννησιακού Πολέμου. Το Διάταγμα των Μεγάρων αποτελεί παράδειγμα για το πώς οι οικονομικές κυρώσεις μπορούν να χρησιμεύσουν ως ισχυρά διπλωματικά εργαλεία, αλλά και πώς μπορεί να αποτύχουν και να γυρίσουν μπουμερανγκ όταν προκαλούν αντίσταση ή επιδεινώνουν τις διακρατικές σχέσεις και μεγιστοποιούν τις αντιπαλότητες. Ως ιστορική μελέτη περίπτωσης, το διάταγμα προσφέρει σημαντικές γνώσεις για την πολύπλοκη δυναμική της πολιτικής και στρατιωτικής ισχύος, του εμπορίου και της διπλωματίας που συνεχίζουν να διαμορφώνουν τις Διεθνείς Σχέσεις μέχρι και σήμερα.